

„Esu pilkas Lietuvos akmuo, lauke ant vėjo sustojęs“

Lapkričio 27 d. Lietuvos mokslų akademijos (LMA) mažojoje konferencijų salėje buvo surengta Akademiko prof. habil. dr. Antano Tylos – žymaus Lietuvos istoriko, archeografo, visuomenės veikėjo, daugelio istoriografinių knygų autoriaus – atminimui skirta popietė minint Akademiko 90-metį ir pirmąsias mirties metines. Organizatoriai – LMA ir Anykščių r. savivaldybė.

Akad. D. Kaunas, popietės vedėjas, pristatė dalyvius ir, trumpai pasidalijęs savo su Akademiku bendravimo prisiminimais, žodį suteikė Lietuvos mokslų akademijos prezidentui akad. Jūriui Baniui. Prezidentas pažymėjo, kad Akademijs, kaip Lietuvos nacionalinė Mokslų akademija, yra valstybės smegenų bankas, nes žmonės, vadinami akademikais, yra atidavę 30–50 metų vienai mokslo kryptiai ir yra didžiausi tos krypties ekspertai ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. „Labai gaila, – kalbėjo prezidentas, – bet kartais valdžia vis tik neįvertina mokslo. Tik tada, kai netenkame iškilų mokslininkų, tik tada suprantame, ko mes netekome, – mes nemokame pagerbti ir mylėti tų žmonių, kol jie yra gyvi, kurie šalia mūsų, kurie dirba. Tik tada, kai jų netenkame, tada pradedame juos girti. Akademikas Antanas Tyla – iškilus mokslininkas, istorikas, mes jį labai vertiname ir prisimename. Deja, visi „gimstame pačiu laiku, tik išeiname per anksti“ – lieka nepabaigti darbai, neparašyti veikalai.“

Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, Nepriklausomybės Akto signataras prof. Vytautas Landsbergis sakė, kad džiaugiasi, galėdamas dalyvauti ir pagerbti Antaną Tyla, kuris „kaip šiandien kartais sakoma, grynuolis ir tvirtuolis. Tylus, tartum pagal jo giminės pavardę, tylus, bet niekad nesvyruojantis, nesulinkęs jokiuose vėjuose. Istorikas su giliu žinojimu to, apie ką kalba, ir įsitikinimu, kad privalu kalbėti kaip teisme – tik tiesą ir visą tiesą, – kalbėjo prof. V. Landsbergis. – (...) Tėvynė buvo Jo gyvenimo turinys ir prasmė. Galime suvokti, kaip sutapo Jo asmenyje, Jo būtyje trys svarbiausios Tėvynės sampratos arba dimensijos: tai ta Tėvynė, kurioje esame, kurioje gyvename ir ją sudarome savimi, ir už ją esame atsakingi – tai čia ir dabar. Ir ta Tėvynė, kuri yra nuo amžių, juolab istoriko pašaukimui, ji taip pat yra mūsų dalis – ir ją turime ginti, ir jos turime neišduoti. Nes tada neišduodame savęs, tada esame savimi. (...) Ir Mažoji Tėvynė – kurioj iš tikrųjų gimei, kur pažįsti ir takelį, ir upelį, ir žinai vietos pasakojimus, legendas, prisimeni žmones – Jam tai buvo Anykščių žemė.“ Prof. V. Landsbergis prisiminė, kaip Akademikui rūpėjo Rytų Lietuva ir kaip Jis „labai nuoširdžiai atsiliepė į vienos organizacijos, kuri atsitiktinai vadinasi Landsbergio fondas, kvietimą paremti iniciatyvą tarp Rytų Lietuvos mokyklų, moksleivijos, kad būtų skelbiami ir įgyvendinami rašinių konkursai, ką jaunimas mąsto apie savo Tėvynę, ką jis galvoja apie savo dalyvavimą, savo pasirengimą čia būti ir ne tuščiai būti. (...) Rašiniuose be galo gražios ir grynos visai jaunų žmonių mintys. Ir tų žmonių, kurių pavardės ne

visai lietuviškai rašomos, nors jie lanko lietuviškas mokyklas. O galvoja jie kaip lietuviai. Tai yra to krašto tikrovė, būtis ir galbūt gražus Prisikėlimas, kurį Antanas Tyla rėmė“, – sakė signataras. Vieną tų rašinių knygelių čia pat padovanojo Akademijos prezidentui. Taip pat perdavė savo žmonos Gražinos, kuri dėl sveikatos negalėjo dalyvauti, taip pat anykštietės, prašymą priminti tą A. Tylos veiklą skaitant dešimtis, o kartais šimtus tų rašinių, juos analizuojant ir vertinant (nes Jis buvo komisijos pirmininkas), niekada negailėdamas tam laiko. „Ir labai verta Jį prisiminti kaip laikysenos piliečio, lietuvių, garbingo žmogaus laikysenos pavyzdį“, – baigdamas sakė prof. V. Landsbergis.

Anykščių r. savivaldybės vicemeras Dainius Žiogelis, kalbėdamas pažymėjo, kad kaip jis, jaunesnės kartos atstovas, visada žavėjosi Akademiku Antanu Tyla. Matė Jo veiklą, kaip buvo kuriama Pasaulio anykštėnų bendrija (akad. A. Tyla buvo ilgametis jos vadovas), džiaugėsi, kad jau yra parašyta knygų, romanų. Dėkojo Anykščių r. savivaldybės mero vardu, primindamas, kad yra pasirašyta Mokslų akademijos ir savivaldybės bendradarbiavimo sutartis ir bendradarbiaujama jau 15 metų. Įteikė LMA prezidentui dovanų knygų apie Anykščius ir Vaižganto metams skirtą leidinį bei linkėjo visiems gero bendravimo ir bendradarbiavimo.

Akad. Egidijus Aleksandravičius papasakojo keturis prisiminimų apie Tylą epizodus. „Vienas jų, – sakė akademikas, – 1977 m. Vilniaus Vinco Kapsuko universiteto Istorijos fakulteto trečio kurso paskaitų ciklas lietuvių istoriografijos istorija, kurį skaito du profesoriai Stanislovas Lazutka ir Jonas Dobrovolskis. Pirmas didelį įspūdį palikęs A. Tylos apibūdinimas, įpintas į tokį siužetą: „Aš žinau, – sako S. Lazutka, – bent du istorikus, kuriems mielai atimčiau mokslų daktaro laipsnį – pirmas Antanas Tyla už knygą „1905 metų revoliucija Lietuvos kaime“, antrasis Bronius Genzelis už knygą „Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje“. Pirmas todėl, kad sugeba išnaudoti marksistinę metodologiją įrodinėti buržuazinių nacionalistų ginamas tiesas. Pasakodamas apie 1905 metų revoliuciją sugeba papasakoti, kad mūsų judėjimas iš esmės buvo nacionalinė revoliucija.“ Mat tuo laiku Lietuvoje proletariato nebūta, o ir visas socialinis konfliktas Lietuvos kaime apsiėjo ir be raudonojo gaidžio politikos – niekas dvarų nedegino, o socialdemokratai, kaip V. Kapsukas, ir tie ramino kerštauja prieš dvarą. Kai Estijos, Latvijos teritorijose tie metai buvo ganėtinai kruvini.“ Taip akad. E. Aleksandravičiui minėta A. Tylos knyga tapo etalonu.

Akad. Zigmantas Kiaupa dalijosi ilgos pažinties ir artimo intensyvaus bendravimo su Antanu Tyla Istorijos institute, Jo namų aplinkoje, gamtoje įspūdžiais. Prisiminė ir sunkius A. Tylos gyvenimo etapus, kai buvo persekiojamas sovietų valdžios, kalbėjo ir apie Jo knygas, kurių neleido spausdinti ar ribojo platinimą. „A. Tyla, tęsdamas politinės istorijos tyrinėjimus, įvedė naują, iki šiol negirdėtą dėmenį – valstybės ekonominį pajėgumą, aiškiausią šio pajėgumo išraišką – finansus. Ši istoriografinė naujovė buvo pastebėta“, – pažymėjo akad. Z. Kiaupa. „Kaip pilietį A. Tylą skaudžiai žeidė kai kurių skelbiamas nepasitikėjimas lietuvių tautos branda, o kaip istoriką –

šaltinių tyrimais nepagrįsti teiginiai apie 1918 metų Nepriklausomybę, tarsi atneštą nedidelės inteligentų grupelės. A. Tyla savo knygoje „Lietuva prie Vasario 16-osios slenkščio“, parodė, kad Vasario 16-osios sprendimas buvo visos tautos sprendimas. Ši knyga – Jo rūpinimasis Lietuvos mokslu ir Lietuvos valstybe. Žmogus, pasišventęs savo tautai ir valstybei.“ Baigdamas perskaitė LMA užsienio nario prof. Jano Jurkievičiaus (Jan Jurkiewicz) mokslo žurnale „Rocznik Lituanistyczny“ (2018, Nr. 4) straipsnyje „In memoriam Antanas Tyla – istorikas ir istorijos liudininkas“ skelbtą prisiminimą, kai prieš keletą metų lenkų istorikas, vaikščiodamas su Antanu Tyla ir Vytautu Merkiu po Vilnių, eidamas Nepriklausomybės aikšte lietuviai akademikai sustojo parodyti akmeninius stulpus, kuriais įamžinti 1991 m. kruvinieji sausio įvykiai. A. Tyla sakęs, kad čia jiedu petys petin stovėjo, pasiryžę nė žingsnio nesitraukti. Prof. J. Jurkievičiui iškilęs toks vaizdinys: „du pagyvenę ponai, žymūs mokslininkai, bet anonimai minioje – aukštas lieknas prof. Tyla, o prie jo smulkutis prof. Merkys – palikę savo kabinetus stovi ant Vilniaus grindinio, pasirengę ginant Tėvynės laisvę, žūti po tankų vikšrais.“

Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus direktorius Antanas Verbickas džiaugėsi, kad šią vasarą į Anykščius, į muziejų atkeliavo A. Tylos dvasinis turtas – beveik 5000 knygų, Jo įvairūs užrašai, dienoraščiai, posėdžiuose daryti užrašai. Tai galėtų tapti geru pagrindu parengti knygą, iš kurios būtų matyti Lietuvos istorijos virsmas: mokslinių tyrimų temų keitimasis, Vytauto Didžiojo universiteto kūrimas ir t. t. Papasakojo, kodėl studentas A. Tyla 1955 m. rinkosi rašto darbui temą „Lietuviškų dalinių formavimasis Raudonosios armijos sudėtyje ir jų kova dėl Tarybų valdžios atgimimo“. A. Tyla dienoraštyje paaiškina, kad tai buvo vienintelis legalus būdas ne tik „Komunistą“ ar „Priekalą“ skaityti, bet ir „Lietuvos aidą“ ir „Lietuvą“. Kaip būdamas studentu A. Tyla protestuoja prieš „žiugždininkus“. Priminė, kaip visa Tylos šeima 1990 m. balandžio 3 d. išsiuntė protesto telegramą Gorbačiovui dėl vykdomų Lietuvoje veiksmų. Pacitavo A. Tylos dienoraščio užrašus kovo 11-ąją, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Pasiėmus Lietuvos piliečio pasą 1992 m., A. Tyla įrašęs: „Šiandien pasų skyriuje Lvovo gatvėje išsiėmiau Lietuvos piliečio pasą. Tai tikra, ir ne sapnas. Laukta, bet ir netikėta taip greitai tai sulaukti. Mes – Lietuva! Dabar tik reikia nesurikti ir eiti į taktą tautos širdies pulsą ir valstybės poreikiu.“ A. Verbickas sakė, kad tikisi per pora metų sutvarkyti A. Tylos archyvą, kuris bus prieinamas plačiajai visuomenei.

Istorikas doc. dr. Rimantas Miknys kalbėjo apie A. Tylą kaip apie Žmogų humanistą. Pasak jo, A. Tyla yra sakęs, kad „nereikia bijoti būti subjektyviam. Istorikas turi būti subjektyvus, nes kitaip jis nepasakys tos istorinės tiesos. Nėra absoliučios objektyvios tiesos. Yra kiekviena asmeninė, individuali, bet ji pagrįsta tam tikru principu, įsipareigojimu. Jeigu tu manai, kad sakai tiesą ir ta tiesa gali pasidalyti.“ Papasakojo, kaip Akademikas globodavo imantis naujų tyrimų temų,

skatindavo ieškoti. „Čia vėl matau Profesorių, kuris vykdo tam tikrą įsipareigojimą Tėvynei ir kartu istoriko tiesą, kad reikia žiūrėti visų kampų. Kad lietuvius iš išskaičiavimo ėjo ginti laisvės (1918 – 1919), stipriais argumentais jis tai paneigė. A. Tylos pamokos, kad istorikas neturibijoti savęs, savo jausmų, savo įsitikinimų ir tai jokiais būdais nepažeis istorinės tiesos, o kaip tik padės ją atskleisti. Šis momentas man kaip istorikui, kaip žmogui yra įkritęs į širdį.“

„Atsiradome čia paminėti to, kurio nėra tarp mūsų, – taip kalbą pradėjo Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios vicerektorius doc. dr. Kazimieras Ambrasas SJ. – Jis neprapuolęs, yra kitur, kur nepasiekia mūsų žvilgsnis, nebėra apkalbų, skausmo bėdų ir vargų, bet mūsų mintys skrenda pas jį – vieniems buvusį bendrakursį, kitiems – bendraklasį, tretiems – buvusį Istorijos instituto direktorių, o... penktiems – rūpestingą Tėvelį, nepaprasto gerumo ir sąžiningą žmogų, dar kitiems – reisykiais šmaikštų, išprususį gimtojo krašto žinovą, didelio intelekto mokslininką. Esmi iš tų universiteto laikų, kai kartu su Antanėliu buvome vienas istorikas, kitas lituanistas.“ Vicerektorius prisiminė, kaip kartu jie klausė prof. Igno Jonyno paskaitų, juos grūdinusių istoriniu žodžiu, prisiminė kitus studijų įvykius, pabrėžė Akademiko didžiulę meilę Anykščiams, gimtinei. Papasakojo apie susikūrusį draugų neformalų sambūrį, pavadintą „Akademinio tūptelėjimu“, kur „diskutuodavome apie mūsų vis nesibaigiantį formuotis, dar iki šiol nepabaigtą lipinti švietimą, neturinčią tikrosios teisėtvarkos teisę, jaunimą ir jo trūkinėjantį, bet nenutrūkusį ryšį su vyresniąja karta (...) Pačios solidžiausios temos laukdavome iš Antanėlio. Paskutiniame susitikime jis šnekėjo apie Steigiamojo Seimo narių sudėtį, įdomūs faktai ir skaičiai.“

Istorikas, kraštotyrininkas Gintaras Vaičiūnas kalbėjo apie Antaną Tylą kaip žymų kraštotyrininką, buvusį vienu LSRS Lietuvos kraštotyrininkų draugijos steigėjų (1964-03-30), jos darbo ir ekspedicijų organizatorių, Istorinių paminklų sekcijos pirmininku, ekspertu, mokslinių ekspedicijų dalyviu, rengusį kraštotyros darbo metodikas. „Tais laikais kraštotyra buvo viena iš veiklų, kur tautos praeities tyrinėtojas galėjo jaustis laisvesnis, – sakė G. Vaičiūnas. – Anykščių bibliotekoje saugomas A. Tylos kraštotyros darbų aplankas, kurį sudaro 1967–1979 m. metodinės medžiagos kraštotyrininkams rinkinys. Sunku patikėti, kad mokomoji medžiaga parengta sovietinio režimo metais. (...) A. Tyla rašė: „Kraštotyrininko darbas ugdo meilę savo tautai, gimtajam kraštui, jo kultūrai ir tuo pačiu atlieka gražų auklėjamąjį darbą. Reikia sustiprinti Lietuvos istorijos kursą vidurinėse, aukštosiose mokyklose, nes nežinant savo krašto istorijos iš viso neįmanomas bet koks kraštotyrinis darbas. Čia darbo tikslas aiškus – mokslinė metodika, kraštotyrininkų parama ir bendradarbiavimas su mokslo įstaigomis jų darbą padarys turinčiu svarbią išliekamąją vertę. Gerai paruoštos kraštotyrininkų monografijos yra įnašas į mūsų tautos kultūrą ir mokslą. Kiekvienas su didesniu susidomėjimu pažvelgs į istoriją, jei visa tai bus surišta su jo gimtosiomis apylinkėmis.“ Atgimimo metais A. Tyla labai padėjęs rengiant kertines knygas apie Anykščių krašto praeitį. „Mes,

anykštėnai, privalome išsaugoti Profesoriaus atminimą ir jo darbus. Reikia sutvarkyti A. Tylos archyvą ir biblioteką, išleisti išsamią knygą apie Jo gyvenimą ir veiklą, galbūt būtų prasminga, pasitarus su artimaisiais, įkurti Jo gimtojoje sodyboje Bičionių kaime memorialinį muziejų“, – baigdamas pažymėjo G. Vaičiūnas.

Akademiko anūkas Martynas Mockus dėkojo artimųjų vardu visiems gausiai susirinkusiems. Parodė prieš metus darytą nuotrauką, kur sausio mėn. šioje salėje A. Tyla skaitė pranešimą „Verslumas Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje XVII amžiuje“. „Buvo labai susidomėjęs LDK laikais, kokią įtaką LDK biudžetui darė mokesčiai už gėrimus, kas dabar atitinka akcizą. Tuo laiku vyko politika prieš alkoholio vartojimą ir Antanas visada mokslą naudojo Jo sugalvotoms idėjoms pagrįsti. Buvo labai įdomus pranešimas, kuris įrodė, kad ir LDK laikais tai buvo svarbi ekonomikos dalis. Antanas man kaip senelis buvo labai geras senelis, man labai pasisekė. Norėčiau, kad daugiau žmonių turėtų tokius senelius“, – sakė Martynas.

Rašytoja, senosios lietuvių literatūros tyrinėtoja dr. Jurga Žasinaitė-Gedminienė, pasiremdama Antano Tylos dienoraščiais, judviejų apšnekesniais, kalbėjo apie Jį ne tik kaip jos istorinio romano konsultantą ar prieš pora metų apgintos disertacijos apie Gardiną kaip Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kultūros centrą iniciatorių, bet labiausiai kaip apie kraštiečių, apie Jo literatūrą, kūrybą, apie Jo meilę poezijai, prasidėjusią 1943 metais, Antanui Tylai pradėjus lankyti Anykščių gimnaziją, kurios direktoriumi buvo Rapolas Šaltenis (Rapolo Šaltenio mama, Emilija Žukauskaitė-Šaltenienė buvo Antano Vienuolio-Žukausko sesuo). Cituodama Akademiko dienoraščio užrašus, skaitydama Jo eilėraščius mokslininkė atvėrė mažai žinomą Antano Tylos literatūrinį pasaulį, Jo jautrų žvilgsnį ir kūrybiškumą prisiminus Tėviškę, jos laukus, sodus, žmones. Štai kokių gimtinių peizažų savo dienoraščiuose Jis yra palikęs: „Laukuose rugienos išbalusios lyg baltos drobės plotai iš tolo šviečia akyta baltuma, vasarojaus platumos iš žydros žalsumos keičiasi į žilstančią, plačiai siūbuojančią jūrą. Eini, žiūrėk taku, tai rodos baltos avižos, lyg jauniklės mergaitės taip ir šnabždasi kažin ką paslaptina. Pro sodą irgi neužkalbintas nepraeisi: žiū, sena kuprota, nudžiūvusiomis rankomis obelis ir ta moja, kažin ką šapa.“

Pasirodo A. Tyla, baigęs mokyklą visai ne istoriją norėjo studijuoti, o žurnalistiką, – tai yra paliudijęs savo dienoraštyje. Istorijos studijų pradžios proga nusipirkęs Aleksandro Radiščevo „Kelionė iš Peterburgo į Maskvą“ ir knygoje įrašęs tokį moto: „Iš miego budinsiu praeitį žilą /senolių gal žodį išgirsiu / sutraukysiu praeitį gaubiančią tylą / Tėvynės garbingą senovę pažinsiu.“ Dr. J. Žasinaitė-Gedminienė paskaitė A. Tylos dienoraščio ištrauką, rašytų sužinojus apie 1951 metais tėvų, brolio Jono ir sesers Julės šeimos tremtį. Baigdama perskaitė eilėraščių, prie kurio pieštuku, vos įskaitomas buvo toks įrašas: „Jei kas galėtų prie kapo man paskaityti“. „Gaila, kad

tada nepavyko to padaryti, – sakė mokslininkė. – Skaitymas šio eilėraščio šiandien irgi iš dalies išpildys amžinybén išėjusio Profesoriaus prašymą. 1985 metais rašyta „Geneologija“:

„Esu pilkas Lietuvos akmuo / lauke ant vėjo sustojęs / brangūs man žiema ir ruduo / mano brolis, senas artojas / Nuo ledynmečio aš čionai / su žeme ir artoju kartu/ kai pavasario žali kerai / ir kai čiuožia žiema ledu / vis sunkėja amžių našta / pririnkau jų čia ant vėjų / nesumyniau nė vieno, nevalia / visus eile atmintin sudėjau / ir stovėsiu pilkas ant vėjų / kad paukščiai iš tolo matytų / kad pavargus lauke grėbėja / mano amžių knygą skaitytų / atsisės gal gerasis artojas / geležim mane išbandys / mes abu čia amžiam sustoję / ateitin pražiūrėjom akis. / Esu pilkas Lietuvos akmuo / lauke ant vėjo sustojęs / brangi man ši žemė, jos vanduo / mano brolis, senas artojas.“

Atminimo popietės pabaigoje buvo parodyta habil. dr. Vytauto Urbanavičiaus trumpa filmo ištrauka apie 2004 m. spalio pabaigoje Lietuvos istorijos institute švėstas 75-ąsias akad. A. Tylos gimimo metines, kur, pasibaigus sveikinimams, žodį tarė ir pats jubiliasas. Labai simboliškai suskambėjo gyvas Akademiko Antano Tylos žodis, tarsi dar labiau sustiprinęs įspūdį, kad Jis esąs tarp mūsų.

Aurika Bagdonavičienė, LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus mokslinė sekretorė